

משמעותה של סמיכת גאולה לתפילה

במסכת ברכות דף די ע"ב מובאים דברי ר' יוחנן בענין סמיכת גאולה לתפילה, וז"ל הגמרא שם: "אמר מר: קורא ק"ש ומתפלל מסייע ליה לר' יוחנן דאמר ר' יוחנן איזהו בן העולם הבא זה הסומך גאולה לתפילה של ערבית...". מבאר שם רש"י טעמו של דבר זה, וז"ל בדי"ה "זה הסומך": "...וסמיכת גאולה לתפילה רמוזה דוד בספר תהלים דכתיב: יהי צורי וגואלי (תהלים י"ט) וסמך ליה יענך ה' ביום צרה (שם כ'), ואמרי בברכות ירושלמי (פ"א) מי שאינו סומך גאולה לתפילה למה הוא דומה? לאוהבו של מלך, שבא ודפק על פתחו של מלך, יצא המלך ומצאו שהפליג, אף הוא הפליג, אלא יהיה אדם מקרב להקב"ה אליו ומרצהו בתשבחות וקלוסין של יציאת מצרים, והוא מתקרב אליו ובעודו קרוב אליו יש לו לתבוע צרכיו", עיי"ש.

משמעות דברי רש"י היא, שמטרת סמיכת גאולה לתפילה היא שהאדם יתבע את צרכיו כשהקב"ה קרוב אליו, ודבר זה מושג באמצעות התשבחות והקלוסין של יציאת מצרים, ואז תפילתו תהא מקובלת יותר.

כך הבין את טעמו של דבר זה גם "תרומת הדשן", וז"ל בסי' ט"ו: "...אע"ג דצריך למסמך גאולה לתפילה היינו משום דאדרבה ק"ש וברכותיה הכשר דתפילה הן...". עיי"ש. מכאן שמטרת הסמיכה של גאולה לתפילה היא, שתפילתו של אדם תהיה כשהקב"ה קרוב אליו, וזאת ע"י הזכרת הגאולה לפני התפילה, וא"כ ק"ש וברכותיה הן הכשר דתפילה.

בהג"א בפרק קמא דברכות, על הרא"ש בסי' י', כתב בשם ה"אור זרוע" וז"ל: "בשבת אין צריך לסמוך גאולה לתפילה הואיל דנפקא לן מיענך ה' ביום צרה דכתיב בתריה יהיו לרצון אמרי פי וגו' ובשבת לאו יום צרה הוא", עיי"ש. ב"ש"אגת אריה" סי' ט"ז הביא את דברי הג"א בשם הא"ז, ואת דברי הבי"ב בא"ח סי' קי"א, שכתב על דברי הא"ז: "ואין דבריו נראין דהאי קרא סמך בעלמא הוא, ובלאו האי קרא צריך לסמוך גאולה לתפילה ועוד דתפילת שבת במקום תפילת חול דענייה בעת צרה הוא".

שאג"א ביאר שם את טעמו של הא"ז וז"ל: "...ולדעתי אין זה נכון בדעת הא"ז דוודאי אין טעמו משום דכתיב יענך וכו' וסמך ליה וכו' דאינו דברים של טעם דמה ענין יום צרה לסמיכת גאולה לתפילה, אבל עיקר דבר זה יש ללמוד מפירש"י רפ"ק דברכות (דף ד')... (כאן מצטט השאג"א את דברי רש"י שהבאנו לעיל) ומוסיף: "...הרי עיקר הטעם של סמיכת גאולה לתפילה כדי לקרב להקב"ה אליו ע"י קלוסין של י"מ ובעודו קרוב אליו יש לו לתבוע צרכיו כדי שתקובל תפילתו וזה לא שייך אלא בימי צרה שהן ימי החול שאדם מתפלל בהן י"ח ברכות שיש בהן שאלת צרכיו וצרותיו של אדם אבל לא בשבת שאין מתפלל בהן אלא שבע שאין בהן שאלת צרכיו... זהו מה שני"ל בטעמו של א"ז", עיי"ש.

א"כ גם השאג"א הבין, שטעם סמיכת גאולה לתפילה הוא ששאלת צרכיו של אדם תהיה כשהוא קרוב לקב"ה, ודבר זה מושג ע"י הזכרת הגאולה, וכמשי"כ לעיל, וזהו טעמו

של הא"י שבשבת א"צ לסמוך גאולה לתפילה, מפני שבשבת אין בתפילה שאלת צרכיו של האדם.

ומסיים שם השאג"א: "מ"מ נ"ל שהעיקר כדברי הב"י **דאפי' בשבת ויו"ט צריך לסמוך גאולה לתפילה** דגם טעמו של רש"י י"ל דאינו אלא סמך בעלמא, א"י לא פלוג רבנן בין תפילה לתפילה", עיי"ש.

כתבו התוס' בברכות דף ד', ע"ב ד"ה "דאמר ר' יוחנן": "...והלכה כר' יוחנן דברייתא מסייע ליה וכן פסק ה"ג, ואם כן יש לזהר שלא לספר בין גאולה דערבית לשמנה עשרה, ומיהו בסדר רב עמרם פ"י מה שאנו אומרים קדיש בין גאולה לתפילת ערבית לאשמעין **דלא בעינן מסמך גאולה דערבית לתפילה משום דתפילת ערבית רשות**", עיי"ש.

ולפי מה שביארנו בטעמו של דבר, יש לבאר את מה שכתב בסדר רב עמרם, שכיון שתפילת ערבית רשות, א"צ לסמוך בה גאולה לתפילה, שכן תפילת ערבית איננה עיקר, אלא רק רשות, ולכן היא איננה צריכה להיות אחרי הזכרת גאולה, ז"א כשהאדם קרוב לקב"ה, כי הבקשות בתפילת ערבית אינן עיקר, אלא רק תוספת ורשות, ולכן בערבית א"צ לסמוך גאולה לתפילה.

אמנם התוס' שם ממשיכים וכותבים: "...ולא נהירא, דאם כן ר' יוחנן סבירא ליה תפילת ערבית חובה דפלוגתא היא דרב ור' יוחנן והלכה כר' יוחנן, ונכון להחמיר ולהזהר מלספר בינתיים. ואי תימא קשיא הלכתא אהלכתא דקיימא לן תפלת ערבית רשות והכא פסקינן כרבי יוחנן, צריך לומר דאפילו אי סובר רבי יוחנן כרב דאמר רשות היא, מכל מקום מחייב לסמוך, אם כן גם לנו יש לסמוך", עיי"ש.

מכאן שמסקנת התוס' היא שאפילו אם נאמר דתפילת ערבית רשות, מ"מ יש לסמוך **גאולה לתפילה גם בתפילת ערבית**.

והנה, כשנתבונן היטב בדברי הירושלמי שהביא רש"י בפירושו, יתבאר לנו טעם נוסף לסמיכת גאולה לתפילה, וז"ל הירושלמי (ברכות פ"א ה"א): "...א"ר אמי כל מי שאינו תוכף לגאולה תפילה למה הוא דומה לאוהבו של מלך שבא והרתיק על פתחו של מלך, יצא לידע מה הוא מבקש ומצאו שהפליג עוד הוא הפליג" עיי"ש.

הבדל גדול יש בין מה שכתב רש"י בשם הירושלמי, לבין לשון הירושלמי עצמו, שכן רש"י הביא את דברי הירושלמי "מי שאינו סומך גאולה לתפילה למה הוא דומה..." וכו', ואילו לשונו של ר' אמי בירושלמי היא "כל מי שאינו תוכף **לגאולה תפילה**", ולא כל מי שאינו תוכף **גאולה לתפילה**, ומשמעות הלשון היא שמטרת הסמיכה של גאולה לתפילה היא בשביל **הגאולה**, לסמוך לגאולה תפילה, וכמו שממשיך ר' אמי ומסביר את הדבר, שהזכרת הגאולה היא כדפיקה על פתחו של מלך, וע"מ שלא יוצר מצב שבו אנו מתקרבים לקב"ה, דופקים על פתחו, ואח"כ מפליגים מתרחקים, ואז המלך, הקב"ה, "עוד הוא הפליג", דהיינו גם הוא מתרחק, ואז ההתקרבות לקב"ה הייתה לחינם בלא ניצול אותה הזדמנות, ועדיף היה שלא לדפוק על פתחו של המלך, מאשר לדפוק על פתחו ולהפליג, ולכן יש לסמוך **לגאולה – תפילה**, דהיינו בשביל שהזכרת הגאולה וההתקרבות לקב"ה לא יהיו כדפיקה סתמית על פתחו של מלך, יש צורך לסמוך למצב זה תפילה, דהיינו בקשה מהמלך, ממלך מלכי המלכים, הקב"ה. אסור איפוא, שייווצר מצב, שבו הזכרת **הגאולה תהיה ללא תפילה לאחריה, וע"כ יש לסמוך לגאולה – תפילה**.

ע"פ הסבר זה יובנו לנו היטב המחלוקות שהבאנו לעיל.

בעניין סמיכת גאולה לתפילה בשבת נחלקו הא"י והב"י (ועוד ראשונים, כמו שהביא השאג"א, עיי"ש).

הא"י סובר, שבשבת א"צ לסמוך גאולה לתפילה, וביאר השאג"א, שזהו מפני שבשבת אין התפילה כוללת שאלת צרכיו של האדם, ולכן איננה צריכה להיות אחרי הזכרת הגאולה, וכפי שהבאנו לעיל, ואילו בטעמו של הבי"י כתב השאג"א, שאולי גם טעמו של רש"י אינו אלא סמך בעלמא, או שלא פלוג רבנן בין תפילה לתפילה.

ע"פ מה שנתבאר בדברי הירושלמי י"ל דהמחלוקת היא **בטעם** סמיכת גאולה לתפילה, שכן אם טעמו של הדבר הוא **בשביל התפילה**, שהתפילה תהיה אחרי הזכרת הגאולה, צודק הא"י שבשבת א"צ לסמוך גאולה לתפילה, אבל הבי"י והחולקים על הא"י סוברים בירושלמי, שמטרת סמיכת גאולה לתפילה היא **בשביל הגאולה**, שהזכרת הגאולה לא תהיה ללא תפילה לאחריה, וא"כ גם בשבת כשמוזכרים את הגאולה יש צורך לתכוף לאותה הזכרת גאולה – תפילה, ואין הבדל בין שבת לימות החול, בכל פעם שאדם מזכיר גאולה יש צורך לסמוך להזכרת הגאולה תפילה.

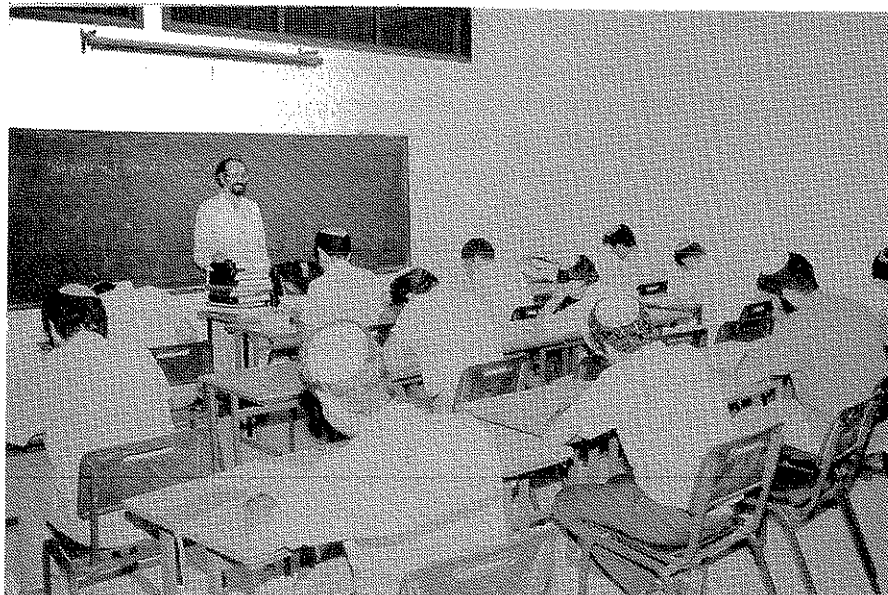
גם המחלוקת שהבאנו בין התוס' לבין מה שכתב בסדר רב עמרם תובן היטב ע"פ הסברנו זה. שכן רב עמרם הבין, שסמיכת גאולה לתפילה היא בשביל התפילה, ולכן בתפילת ערבית, שהיא רשות ואיננה עיקר בקשת צרכיו של האדם, א"צ לסמוך גאולה לתפילה.

אבל התוס', שכתבו שאפילו אם תפילת ערבית רשות מ"מ מחייב לסמוך, י"ל שהם הבינו בטעמו של הירושלמי, שמטרת סמיכת גאולה לתפילה היא שלא תהיה הזכרת גאולה ללא תפילה לאחריה, ולכן אע"פ שתפילת ערבית רשות, מ"מ אסור שהזכרת הגאולה בברכות ק"ש של ערבית תהיה ללא תפילה לאחריה, ולכן גם בתפילת ערבית צריך לסמוך לאותה גאולה – תפילה.

אם כנים אנו בדברינו אלה, יובנו לנו ע"פ זה היטב דברי רבינו יונה בפ"ק דברכות (ע"פ אחת הגירסות בדבריו). בסוף דבריו על המשנה הראשונה, בעניין אדם המתפלל עם הציבור תפילת ערבית קודם זמן ק"ש של ערבית כיצד יעשה, וכתב ע"ז רבינו יונה בסוף דבריו וז"ל: "...ומי שירצה להחמיר על עצמו יכול לעשות בדרך אחרת יותר נכונה שיקרא בבית הכנסת ק"ש והברכות בלא חתימה ופתיחה ויתפלל עם הציבור ואותה התפילה יתפלל לשם חובה (זוהי אחת הגירסאות ברבינו יונה, וישנה גירסא נוספת הגורסת י"על שם נדבה", עיי"ש. ודברינו הם לפי הגירסא הראשונה), ואח"כ בביתו יקרא ק"ש אחר יציאת הכוכבים בברכותיה בפתיחות וחתימות ויתפלל לשם נדבה (גם כאן יש שתי גירסאות, וכדלעיל), ובזה יהיה הכל מתוקן שאותה שבבית הכנסת תהיה לעמוד בתפילה מתוך ד"ת כמו שאמרו בירושלמי ויקרא ק"ש בעונתה ויסמוך גאולה לתפילה...". עיי"ש היטב בדבריו, ובגירסאות שהבאנו, ויש למצוא סימוכין בר"י לכל אחת מהגירסאות, ומ"מ ודאי שיש להבין גם את הגירסא שהבאנו, שהיא אחת מהגירסאות בדברי רבינו יונה.

לכאורה לא מובן מה פתר בזה ר"י, שכן סוף סוף את התפילה העיקרית שאותה הוא מתפלל לשם חובה, עם הציבור בבית הכנסת, הוא אינו סומך לגאולה, ואם באמת מטרת סמיכת גאולה לתפילה היא שהתפילה, בקשותיו של האדם, תהיה כשהאדם קרוב לקב"ה, לאחר הזכרת הגאולה, הרי כאן עיקר תפילתו של האדם איננה לאחר הזכרת הגאולה! (ואף שלאחר הזכרת הגאולה הוא מתפלל עוד תפילה לשם נדבה, ואותה הוא סומך לגאולה, מ"מ ודאי שהתפילה העיקרית היא התפילה לשם חובה שהוא מתפלל בבית הכנסת, וודאי שאינה דומה תפילה לשם חובה לתפילה לשם נדבה, וא"כ עיקר תפילתו איננה סמוכה לגאולה).

ועי"פ מה שנתבאר בדברי הירושלמי יש לבאר בשופי את דברי ר"י, שכן י"ל שר"י סובר כירושלמי, שמטרת סמיכת גאולה לתפילה איננה ע"מ שהתפילה תהיה אחרי הזכרת הגאולה, אלא מטרת סמיכת גאולה לתפילה היא לסמוך לגאולה – תפילה, דהיינו שהזכרת הגאולה לא תישאר ללא תפילה אחריה, ולכן כשהאדם קורא ק"ש בברכותיה בביתו אין לו להשאיר את הזכרת הגאולה, הדפיקה על פתחו של המלך, ללא תפילה לאחריה, ועליו להתפלל תפילת נדבה אחרי הזכרת הגאולה, כדי שלא ייוצר מצב שבו ימצאהו המלך שהפליג, ואף המלך יפליג, ולשם כך די אף בתפילת נדבה, ובלבד שהזכרת הגאולה לא תישאר ללא תפילה לאחריה.

מבחן באחת הכיתות